УДК 373.+ 159.922

к. пед. н., доц. Карнаух Л.П.
(УДПУ імені Павла Тичини)

ГЕНДЕРНІ ВЗАЄМИНИ У РОДИНІ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Реферат. *Стаття присвячена висвітленню сучасних підходів науковців щодо проблеми впливу гендерних взаємин у сім'ї на процес соціалізації дітей дошкільного віку. Для глибшого розуміння означеної проблеми дослідник здійснив психолого-педагогічний аналіз сутності поняття «соціалізація», «гендер». Автором статті проаналізовані зарубіжні і вітчизняні дослідження, що визначають механізми соціалізації особистості у дошкільний період дитинства в контексті гендерних взаємин у сім'ї. Зокрема, вказується, що найпершим і найважливішим мікросередовищем, у якому дитина здобуває свій досвід гендерних взаємин, є сім'я. Наявність дружніх стосунків, поваги, сімейних звичок і традицій батьків – запорука гарного виховання гендерних взаємин при обов'язковій присутності подружньої і батьківської любові, власного позитивного прикладу, а також вмілого словесного впливу через безпосереднє спілкування, трудову діяльність, особистий приклад оточуючих, заохочення і покарання, оцінку реальної поведінки. Сім'я є одним із соціальних інститутів, психологічна сутність якого розглядається у багатьох дослідженнях. Уклад сімейного життя, взаємини між членами сім'ї, зокрема між самими дітьми, якщо їх у сім'ї кілька, справляють значний вплив на психосоціальний розвиток особистості, зокрема на процес гендерної ідентичності. Наявність дружніх стосунків, поваги, сімейних звичок і традицій обох батьків – запорука гарного виховання гендерних взаємин при обов'язковій присутності подружньої і батьківської любові, власного позитивного прикладу, а також вмілого словесного впливу через безпосереднє спілкування, трудову діяльність,*

особистий приклад оточуючих, заохочення і покарання, оцінку реальної поведінки.

Сім'я є найважливішим фактором соціалізації, суб'єктом виховання і умовою саморозвитку дитини. Саме в сім'ї дитина отримує перший практичний досвід соціальної взаємодії, відкриває для себе світ людських стосунків протилежних статей, стає суб'єктом самовиховання на особистому прикладі батьків.

Крім того обґрунтовується думка про те, що пізнаючи соціальний світ, дитина не тільки засвоює гендерні норми соціального середовища, а й стає активним перетворювачем свого власного внутрішнього світу, що веде до саморозвитку і самовдосконалення підростаючої особистості.

В результаті дослідження проблеми ми дійшли висновку, що першим соціальним інститутом, що впливає на соціальний розвиток і формування гендерних взаємин дитини дошкільного віку, є сім'я з її виховною, консультативною і просвітницькою функціями.

Ключові слова: *соціалізація, гендерні взаємини, діти дошкільного віку, сім'я.*

Карнаух Л.П.

ГЕНДЕРНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В СЕМЬЕ КАК ФАКТОР СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Анотация. *Статья посвящена освещению современных подходов ученых по проблеме влияния гендерных взаимоотношений в семье на процесс социализации детей дошкольного возраста. Для более глубокого понимания этой проблемы исследователь совершил психолого-педагогический анализ сущности понятия «социализация», «гендер». Автор статьи проанализировал зарубежные и отечественные исследования, определяющие механизмы социализации личности в дошкольный период детства в контексте гендерных отношений в семье. Кроме того обосновывается мнение о том, что познавая социальный мир, ребенок не только усваивает гендерные нормы социальной среды, но и становится активным преобразователем своего собственного внутреннего мира, что ведет к саморазвитию и самосовершенствованию подрастающей личности.*

Ключевые слова: *социализация, гендерные отношения, дети дошкольного возраста, семья.*

Зміна базових соціальних орієнтирів сучасної дошкільної освіти неминуче веде до перегляду й переоцінки завдань, напрямків організації навчально-виховної роботи в умовах ДНЗ та родини. У сучасних умовах суспільного розвитку особливо гостро постають проблеми соціалізації особистості, прилучення її до загальнолюдських цінностей, значимих в усі століття й закріплених у культурно-історичному досвіді сучасного покоління.

Важливим напрямком роботи, що задає орієнтири на подальше входження дитини у світ людських відносин, є гендерні взаємини. Пошук джерел духовності людини, що представляє сьогодні найбільший дефіцит, неминуче призводить до аналізу здобутків та сучасних засад педагогіки і

психології, які орієнтовані на диференційований підхід до дітей різної статі. Проблема соціалізації дитини тісно пов'язана з гуманізацією педагогічного процесу та передбачає перспективи подальшої участі людини в суспільному житті, готує до налагодження гендерної взаємодії у суспільстві й родині.

Проблема формування гендерних взаємин дошкільників витікає з протиріччя, що існує у загальнодержавних підходах до цієї проблеми та недостатньою обізнаністю педагогів, батьків у питаннях гендерної освіти дітей, що приводить в майбутньому до зниження культури гендерних відносин юнаків і дівчат, девальвації цінностей материнства, батьківства, руйнування відповідальності за долю власних дітей і сім'ї. Питанню дослідження гендерних взаємин велику увагу приділяли такі видатні вчені:. Т.Говорун, Д. Ісаєв, І. Кон, В.Каган, А.Петровський, Е. Еріксон. Однак в межах нашого дослідження доречно детальніше проаналізувати теоретичні засади означеної проблеми та основоположні дефініції дослідження – гендерні взаємини у контексті соціалізації особистості.

Звідси мета статті – проаналізувати сучасні психолого-педагогічні підходи науковців щодо проблеми впливу гендерних взаємин у сім'ї на процес соціалізації дітей дошкільного віку.

Дитина народжується як біологічна істота та перетворюється на адаптованого до соціальних умов члена суспільства зі своєю унікальною культурою мислення, почуттів, духовного життя. Соціалізація особистості –процес інтеграції індивіда в суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот (група, соціальний інститут, соціальна організація) шляхом засвоєння елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості [7].

Дослідник М. Ткалич проаналізувала фактори соціального середовища, що безпосередньо чи опосередковано впливають на зміст і перебіг соціалізації:

а) сукупність соціальних ролей, статусів, спільнот, у межах яких індивід може реалізувати певні соціальні ролі та набути конкретного статусу;

б) система соціальних цінностей і норм, які домінують у суспільстві та наслідуються молодшими поколіннями від старших;

в) соціальні інститути, що забезпечують виробництво та відтворення культурних зразків, норм і цінностей та сприяють їх передаванню, засвоєнню тощо [8].

У вітчизняній та зарубіжній психологічній науці існує кілька підходів до розуміння процесу соціалізації особистості.

Погляди прихильників суб'єкт-суб'єктного підходу (Ф. Занецького, Ч.-Х. Кулі, Дж.-Г. Міда та ін.) ґрунтуються на тому, що особистість є суб`єктом процесу соціалізації. Зокрема особистість не тільки адаптується до суспільства, а й активно впливає на нього.

На противагу попередньому погляду суб'єкт-об'єктний підхід (Т. Парсонс, Е. Мак-Нейл, Р.-Дж. Хевігхерст та ін.) передбачає пасивну роль особистості у процесі соціалізації та розглядає її як процес адаптації людини до суспільства та культури.

Соціалізацію як абсолютну інтеграцію особистості в соціальне середовище та пристосування до неї витлумачують представники структурно-функціонального напряму американської соціології (Т. Парсонс, Р. Мертон). Вони розглядають її як «адаптацію» тобто процес входження людини в соціальне середовище, пристосування до його культурних, психологічних і соціальних умов.

У гуманістичній психології (Г. Олпорт, А. Маслоу, К.-Р. Роджерс та ін.) соціалізацією називають процес самоактуалізації Я-концепції, самореалізації особистістю своїх потенцій і творчих здібностей, подолання негативних впливів середовища, що заважають її саморозвитку і самоствердженню. За такого погляду суб'єкт фігурує як система, що сама розвивається, продукт самовиховання.

Загалом соціалізація особистості є специфічною формою привласнення нею суспільних відносин, що існують в усіх сферах суспільного життя. Основу її становить засвоєння індивідом мови, мислення, форм

раціональності та чуттєвості, норм, цінностей, традицій, звичаїв, зразків діяльності соціальної спільноти. Індивід соціалізується, залучаючись до різноманітних форм соціальної діяльності, опановуючи характерні для них соціальні ролі. Тому соціалізація особистості – це сходження від індивідуального до соціального. Водночас вона передбачає індивідуалізацію, оскільки людина засвоює цінності вибірково, через свої інтереси, світогляд, формуючи власні потреби, цінності [8].

Для розкриття поняття «гендерні взаємини» зупинимося на аналізі основоположного поняття. Гендер (від анг. gender – рід, стать) соціально-психологічна характеристика, за допомогою якої визначається стать людини – «чоловік» чи «жінка» [8]. Поняття гендер означає стать як соціальне явище, як усе те соціальне, що утворюється над біологічною статтю.

На відміну від біологічної статі, що розділяє чоловіків та жінок за анатомічними ознаками, «ґендер» характеризує схожості чи відмінності чоловіків та жінок у соціальних ролях, способі життя, моделях поведінки, намірах і прагненнях, нормах і очікуваннях тощо. Ґендер – сукупність соціальних і культурних норм, виконання яких вимагає суспільство від особистості в залежності від їх біологічної статі в певному суспільстві в певний час.

Р. Бернс описує 4 стадії становлення ґендерної ідентичності: ґендерну ідентифікацію (віднесення дитиною себе до тієї чи іншої статі); ґендерну константність (розуміння, що ґендер постійний і змінити його не можна); диференційне наслідування (бажання бути найкращим хлопчиком чи найкращою дівчинкою); ґендерну саморегуляцію (дитина сама починає контролювати свою поведінку, використовуючи санкції, які вона вживає до самої себе) [1]. У ранньому розвитку статевої ролі поділяють на три етапи: дитина вважає, що існує дві статі; вона включає себе в одну з цих категорій; на основі самовизначення вона керує своєю поведінкою, вибираючи нові форми поведінки [3] .

Зупинимося на характеристиці поняття «взаємини». Вони становлять внутрішню особистістну основу взаємодії, а взаємодія, в свою чергу, є наслідком і вираженням взаємин. Спілкування, як зазначає А.Петровский, виступає результатом взаємин. [5]. На його думку, не всі відносини людини до людини можуть розглядатися як взаємовідносини, бо останні –специфічний вид відносин, вони є обов'язково міжособистісні, в них постійно зберігається дійсна можливість взаємності [5]. Для характеристики поняття взаємовідносин між людьми часто використовується термін "взаємини", які є обов'язково двостороннім комунікативним процесом, що передбачає особистістне відношення, взаємоставлення [6].

Взаємини з іншими особистостями є специфічними тільки для людини як суб'єкта. Вони обов'язково передбачають і зберігають взаємне ставлення особистості до особистості. Отож, сама семантика дефініції "взаємини" означає взаємні стосунки між особистостями, що вступили в комунікативний контакт.

Проаналізувавши дефініції «гендер», «взаємини» можна визначити, що гендерні взаємини дошкільників – це взаємні стосунки дітей з однолітками та дорослими своєї та іншої статі, в результаті яких відбувається їхня підготовка до виконання гендерних ролей в умовах соціуму. Набуваючи досвіду соціального життя, засвоюючи правила, норми і стандарти гендерної поведінки, дитина навчається орієнтуватися в оточенні, розрізняти його та існувати в ньому [4].

У системі гендерних взаємин дитини з іншими людьми виділяють дві важливі у виховному плані лінії: дитина-дорослий і дитина-дитина. Взаємини дитина-дорослий мають провідне значення і є першоосновою всіх видів ставлення дитини до дійсності, джерелом її гендерного розвитку. Дорослий – носій гендерних зразків, норм, правил, прийнятих у суспільстві. Позитивні емоції, що переживає дитина при спілкуванні, виконуючи певну дію, мають неодмінно заохочуватися дорослим. Малюк

отримує емоційне задоволення, радість, коли щось виконує самостійно, без сторонньої допомоги.

Найпершим і найважливішим мікросередовищем, у якому дитина здобуває свій досвід гендерних взаємин, є сім'я.

Сім'я є найважливішим фактором соціалізації, суб'єктом виховання і умовою саморозвитку дитини. Саме в сім'ї дитина отримує перший досвід соціальної взаємодії, відкриває для себе світ людських стосунків протилежних статей, стає суб'єктом самовиховання на особистому прикладі батьків [8].

Неминучий досвід, що залишає глибокий слід у свідомості дитини, полягає у повсякденному спостереженні за своїми батьками. Діти бачать, коли мати займається жіночими справами, а тато своїми – чоловічими. Все це, зрозуміло, допомагає хлопчику або дівчинці зрозуміти власну гендерну роль у житті. Йдеться, таким чином, про досвід першочергової важливості у формуванні гендерних уявлень та гендерної поведінки. Якщо малюк живе у благополучній, спокійній сім'ї, він непомітно сам навчиться нормально сприймати стосунки статей, тому що батьки подають йому добрий приклад. Хлопчик наслідує риси мужності батька, дівчинка – жіночності матері. Родина дає дитині відчуття належності до певної групи, без чого людина почувається самотньою, реалізує потребу у безпеці, комфорті; дарує відчуття і дає реальні докази своєї значущості, неповторності для інших, без чого у людини розвивається почуття неповноцінності; дає зразок для наслідування.

Саме в старшому дошкільному віці дитина виходить за межі вузького і звичного для неї родинного кола в широкий світ, проживає необхідність установлювати відносини зі світом чужих дорослих та однолітків.

Перебування дитини в оточенні однолітків сприяє становленню соціального досвіду, соціальному розвитку, досвідченості, обізнаності; у дошкільника формується певна гендерна поведінка, здатність бути адекватним ситуації, сподіванням авторитетних однолітків; розвиваються

гендерні потреби, здібності, мотиви поведінки та діяльності. Це гарантує усвідомлення дитиною того, як слід поводитися, щоб бути гармонійною, співзвучною з іншими, почуватися комфортно в будь-якому товаристві хлопчиків і дівчаток. Ефективна соціалізація можлива за умови належного виховання хлопчиків і дівчаток дошкільного віку, їхньої орієнтації на партнерство, толерантність та взаємозамінність у виконанні сімейних та соціальних ролей.

Отже, першим соціальним інститутом, що впливає на соціальний розвиток і формування гендерних взаємин дитини дошкільного віку, є сім‘я з її виховною, консультативною і просвітницькою функціями.

Проблема розвитку гендерних взаємин старших дошкільників багатогранна і не вичерпується розглянутими у пропонованому дослідженні аспектами. Подальше дослідження пов’язуємо з такими напрямами: особливості формування гендерних взаємин в трудовій, пізнавальній діяльності; взаємодія дошкільного закладу і сім’ї з проблеми формування гендерних взаємин дошкільників.

GENDER RELATIONS IN THE FAMILY AS A FACTOR OF PRE-SCHOOL CHILDREN SOCIALIZATION

Annotation: This article is dedicated to explaining of the modern approaches by the scientists as to the problem of the influence of gender relations in the family on the process of pre-school children socialization. The researcher made psychological-and-pedagogical analysis of the essence of the concepts of "socialization" and "gender" for considerable understanding of the definite problem. The author of the article analyzed foreign and native researches that define mechanisms of personality socialization during pre-school period in the context of gender relations in the family. Furthermore, the author of the paper substantiated the idea that knowing the social world, the child does not only learn gender norms of the social environment, but she/he becomes an active transformer of his own inner world which leads to self-development and self-perfection of a growing personality.

Keywords: socialization, gender relations, pre-school children, family.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс // [пер. с англ.Євтушенко Р.Т.] – М.: Прогресс, 1986. – 422с.
2. Вейнингер О. Пол и характер / О. Вейнингер – М.: Латард, 1997. – 358 с.
3. Кравець В.П. До проблеми ґендерно-рольової ідентифікації особистості / В.П. Кравець // Дошкільна освіта. – 2006. – № 2 (12). – С. 40-48.
4. Кононко О.Л. Розвиток статевої свідомості хлопчиків та дівчаток у дошкільний період / О. Л. Кононко // Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини: Науково-методичний збірник / за ред. Т.В. Говорун. – К.: Інститут змісту та методів навчання, 1996. – С. 91-110.
5. Петровский А. Концепция полового воспитания / А. Петровский // Учительская газета. – 1997. – № 28.
6. Развитие общения у дошкольников / Под ред. А.В. Запорожца и М.И. Лисиной. – М.: Педагогика, 1974. – 288 с.
7. Словарь по социальной педагогике : учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Авт. – сост. Л.В. Мардахаев. – М. : Издательский уцентр «Академия», 2002. – 368 с.
8. Ткалич М.Г. Гендерна психологія : навч. посіб. / М.Г. Ткалич – К.А Академвидав, 2011.– 248 с.

References

1. Berns R. Razvytye Ya-kontseptsyy y vospytanye / R. Berns // [per. s anhl.Yevtushenko R.T.] – M.: Prohpecc, 1986. – 422s.
2. Veynynher O. Pol y kharakter / O. Veynynher – M.: Latard, 1997. – 358 s.
3. Kravets' V.P. Do problemy genderno-rol'ovoyi identyfikatsiyi osobystosti / V.P. Kravets' // Doshkil'na osvita. – 2006. – # 2 (12). – S. 40-48.

4. Kononko O.L. Rozvytok statevoyi svidomosti khlopchykiv ta divchatok u doshkil'nyy period / O. L. Kononko // Vykhovatelyu pro psykholohiyu ta pedahohiku seksual'noho rozvytku dytyny: Naukovo-metodychnyy zbirnyk / za red. T.V. Hovorun. – K.: Instytut zmistu ta metodiv navchannya, 1996. – S. 91-110.
5. Petrovskyy A. Kontseptsyya polovoho vospytanyya / A. Petrovskyy // Uchytel'skaya hazeta. – 1997. – # 28.
6. Razvytye obshchenyya u doshkol'nykov / Pod red. A.V. Zaporozhtsa y M.Y. Lysynoy. – M.: Pedahohyka, 1974. – 288 s.
7. Slovar' po sotsyal'noy pedahohyke : uchebnoe posobye dlya studentov vыsshykh uchebnыkh zavedenyy / Avt. – sost. L.V. Mardakhaev. – M. : Yzdatel'skyy utsentr «Akademyya», 2002. – 368 s.
8. Tkalych M.H. Henderna psykholohiya : navch. posib. / M.H. Tkalych – K.A Akademvydav, 2011.– 248 s.